

Inhoud

Toespraak dhr. J.C.E.M. Bouwens, Voorzitter Stichting Herdenking Gevallen en Slachtoffers in Nederlands-Indië	1
Toespraak dhr. T.R. Poppens, Burgemeester Gemeente Amstelveen	3
Toespraak Kapitein der Mariniers b.d. K.J. Orsel, Algemeen Voorzitter Bondsbestuur van de Bond van Wapenbroeders	6
Toespraak dhr. D. Oosterhuis	8

Toespraak dhr. J.C.E.M. Bouwens, Voorzitter Stichting Herdenking Gevallen en Slachtoffers in Nederlands-Indië

Misschien morgen vechten ... misschien morgen sterven ...

Op 31 december 1941 vertrouwde Jakob Oosterhuis deze woorden toe aan zijn dagboek dat hij op 8 december 1941 was begonnen te schrijven. De oorlog met Japan was net uitgebroken na de aanval op Pearl Harbor.

Jakob was onderwijzer en in 1939 afgereisd naar Ned. Indië. In Nederland was er immers geen baan voor hem. Hij ging zijn geluk elders proberen te vinden, zijn verloofde thuis achterlatend ... zij zou later volgen ... dat was in ieder geval de bedoeling.

De Tweede Wereldoorlog brak uit en de geliefden blijven jarenlang gescheiden van elkaar. Jakob werd gevangengenomen en werd onder onmenselijke omstandigheden krijgsgevangene in Japan.

Hij verloor het contact met zijn geliefde Pieterke, maar niet zijn zielsverwantschap met haar. Die verbintenis bleef en hield hem op de been. Hij vertrouwde zijn gedachten toe aan het papier en dat dagboek kunnen wij vandaag lezen.

Zijn kleinzoon Daniël Oosterhuis is hier vanavond aanwezig, samen met de zijn familie, en hij zal hier vertellen over het dagboek van zijn opa. Wij zijn dankbaar dat u hier bent en dat u namens uw opa laat zien dat geloof, hoop en liefde hem op de been hielden en uiteindelijk voor hem sterker bleken te zijn dan oorlog en geweld.

Geachte dames en heren,

Van harte heet ik u allen welkom bij de jaarlijkse Indië Herdenking in het Broersepark. Dit jaar is het een bijzonder gedenkjaar, omdat het 80 jaar geleden is dat op 15 augustus 1945 een einde kwam aan de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië.

Aan de vooravond van de Nationale Herdenking in Den Haag herdenken wij hier in dit prachtige park alle Gevallen en Slachtoffers van die oorlog en haar nasleep.

Ook worden de duizenden militairen die door de Nederlandse Regering naar Indië waren gezonden daarbij betrokken en zij die voor de Nederlandse zaak en voor het welzijn van de Nederlands-Indische Gemeenschap hun leven hebben gegeven.

Het herdenken van 15 augustus 1945 krijgt betekenis door het blijven vertellen van verhalen van de mensen het allemaal hebben meegemaakt aan volgende generaties.

Zo wordt de historische afstand verkleind en kan herdenken ook 'herbeleven' worden. Dat kan pijnlijk zijn, maar het is ook noodzakelijk om de herinnering levend te houden. Al was het maar uit respect voor al diegenen die slachtoffer werden van de geschiedenis.

Als wij het mooie monument van Ella van der Ven van dichtbij bekijken, dan zullen wij zien dat er aan de achterzijde een kindje staat dat haar armpje om de heupen van haar moeder slaat.

Dat kleine meisje zou een van u kunnen zijn die de oorlog aan den lijve heeft meegemaakt en heeft weten te overleven. Wij komen hier ook samen om stil te staan bij uw leed en om te erkennen welke ontberingen u heeft meegemaakt. Vanavond slaan wij een arm om u heen.

Velen lieten het leven voor onze vrijheid. Velen werden slachtoffer van geweld, uitbuiting, misbruik, uitputting en verhongering. Met de beelden van de huidige oorlogen dichtbij in Europa, krijgen wij ook een inkijk in de ontredning van toen. Het zijn afschuwelijke beelden die maar moeilijk van ons netvlies gaan. Wat is oorlog toch weerzinwekkend! En wat is het belangrijk dat wij de oorlogsslachtoffers blijven herdenken en onze vrijheid blijven koesteren.

Uit respect voor alle oorlogsslachtoffers komen wij hier samen. Vanavond proberen wij levend te houden zij die in ons hart nooit zijn gestorven.

Van harte wens ik u allen een mooie en vooral ook troostrijke herdenking.

Toespraak dhr. T.R. Poppens, Burgemeester Gemeente Amstelveen

Dames en heren,

Dames en heren, collega-bestuurders uit de regio, afgevaardigde van de Provincie, vertegenwoordigers van Defensie, van maatschappelijke organisaties, andere aanwezigen, goed om hier, op deze prachtige plek, met u samen te zijn.

Vandaag herdenken we dat op 15 augustus 1945 een einde kwam aan de Tweede Wereldoorlog. Eindelijk ook in voormalig Nederlands-Indië. En we staan stil bij de waanzin die oorlog heet.

Ik doe dat door een bijzonder verhaal met u te delen. Het verhaal van René Schäfer, de vader van Jacqueline Schäfer: al jaren de ceremoniemeester van onze 14 augustus-herdenking in Amstelveen. Een paar jaar geleden vertelde zij hier over haar familie, toen met name over haar oom Nono die de oorlog niet overleefde. In overleg met Jacqueline sta ik vandaag stil bij het verhaal van haar vader. Heel veel dank hiervoor, Jacqueline.

Het is 9 augustus 1945. Krijgsgevangene René Schäfer is als dwangarbeider aan het werk in een kamp op een steenworp afstand van Nagasaki. Het is een zwaar leven. Hij lijdt honger, krijgt soms slaag en ziet vele lotgenoten om zich heen sterven door ziekte en uitputting.

Maar dan gebeurt er iets dat al zijn andere oorlogservaringen overstijgt. ‘Hikoki hikoki’ roept een Japanse wacht. ‘Vliegtuig, vliegtuig’. Hij laat zich instinctief op de grond vallen. Een ongekend fel licht stijgt boven hem op, gevolgd door een enorme donderslag. Even denkt René dat dit het einde van de wereld is. In werkelijkheid is op zo’n twee kilometer afstand, een atoombom gevallen.

Nagasaki is hét moment waarmee de Amerikanen de bevrijding van Nederlands-Indië inluiden. Hét moment dat ook zijn bevrijding zal betekenen. Maar zo voelt het op dat moment niet.

René loopt, slechts licht gewond, terug naar het krijgsgevangenkamp. Daar ontmoet hij de kameraden die het ook overleefd hebben. Samen proberen ze hun maten te redden. Ze moeten stoppen als het vuur te dichtbij komt. Als ze de bergen in vluchten, zien ze van boven Nagasaki branden.

René ziet mensen lopen, gewond, onder het bloed, schreeuwend van de pijn. En hij vraagt zich af: zijn dit mijn vijanden? Als het Japanse soldaten waren geweest, had hij misschien anders gedacht. Maar hij ziet geen soldaten. Hij ziet vrouwen, kinderen, oude mensen: slachtoffers die getroffen zijn, om de waanzin die oorlog heet.

Jacqueline weet, als naoorlogs kind in Nederland, in Amstelveen, geboren, in haar jeugd drie dingen: mijn ouders kwamen uit oorlog, mijn vader maakte in krijgsgevangenschap de atoombom mee, toen moesten ze weg naar Nederland.

Meer wordt er thuis, ook door haar moeder die als buitenkamper de oorlog meemaakte, niets over gezegd.

Om de kinderen er niet mee te belasten.

Omdat erover spreken pijn doet, nare herinneringen oproept.

En, misschien ook wel, omdat er in de Nederlandse samenleving in die tijd geen oor voor is.

Het is herkenbaar voor veel gezinnen uit voormalig Nederlands-Indië.

Jacqueline, zij is dan inmiddels al lang volwassen, maakt mee dat haar vader wel gaat praten over zijn ervaringen. Omdat hij wordt uitgedaagd door een wetenschapper die een boek schrijft over de aanwezigheid van Nederlanders in Japan. En als die oester eenmaal opengaat, sluit hij niet meer. Haar vader schrijft zelfs nog een boek over zijn krijgsgevangenschap. Ook thuis spreekt hij er over.

In veel gezinnen uit voormalig Nederlands-Indië blijven de oorlogsherinneringen weggestopt in de meegereisde hutkoffers. Opgeslagen op de zolders van hun nieuwe Nederlandse huizen. De inhoud ervan wordt vaak pas door volgende generaties of vele jaren later geopend, en soms met de wereld gedeeld. Tijdens herdenkingen zoals deze of door schrijvers zoals Adriaan van Dis, Marion Bloem en Dido Michiels.

Zij vertellen de verhalen die hun ouders of grootouders niet konden vertellen. Niet over de oorlog, niet over de jaren daarna: de roerige periode van de bevrijding, hun repatriëring naar Nederland, en het gevoel van ontheemding dat velen van hen hun hele leven lang behielden. ‘Ze overleefden de kampen maar kwamen na de oorlog nooit meer thuis’. Jacqueline gaat binnenkort voor het eerst naar Indonesië, de plaatsen bezoeken waar haar vader op Java gewoond heeft. Om zijn thuis alsnog te kunnen voelen. Om het verleden te helen.

Helen is veelal het doel van de tweede en nog meer de derde generatie Nederlanders met wortels in Nederlands-Indië: de kleinkinderen die het ‘Indische’ zwijgen van hun grootouders willen verbreken.

In de in 2024 uitgekomen documentaire ‘Tussen wal en schip – geruisloos Indisch’ zien we hoe zij dat aanpakken.

Met veel liefde, doorzettingsvermogen en de ontwapende openheid van jonge mensen gaan zij het gesprek aan met hun grootouders over een verleden waarover decennialang werd gezwegen.

Soms door het ongemak aan te raken, zoals de kleinzoon die aan zijn opa vraagt hoe hij de koloniale samenleving waarin hij opgroeide, heeft ervaren.

Soms door de eenzaamheid, het stille lijden te bevragen. Zoals de kleindochter die tegen haar oma zegt: u hoeft toch niet altijd flink te zijn.

Door de ervaringen van hun familieleden uit de ‘koffer’ te halen bewijzen zij niet alleen hun ouders en grootouders een dienst maar ons allemaal.

Omdat dit deel van onze Nederlandse oorlogsgeschiedenis zo toegankelijker wordt en het onze collectieve herinnering en ons historisch besef rijker en completer maakt.

Zodat we, ook nu, na 80 jaar, in de volle reikwijdte van al deze ervaringen, samen stil kunnen staan bij de waanzin, die oorlog heet.

Toespraak Kapitein der Mariniers b.d. K.J. Orsel, Algemeen Voorzitter Bondsbestuur van de Bond van Wapenbroeders

We herdenken vandaag alle slachtoffers van de oorlog tegen Japan en de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. De oorlogservaringen en de grootschalige ontheemding die volgde werken door tot op de dag van vandaag bij inmiddels 2 miljoen Nederlanders met een Indisch oorlogsverhaal in de familie en ook in onze samenleving als geheel.

Alle slachtoffers: Europeanen, Indo's, Molukkers, Chinezen, Papoea's, Indonesiërs. Maar wij sluiten onze ogen niet voor wat daaraan voorafging, wat daarop volgde en hoe wij vandaag de dag denken over de politieke en morele verantwoordelijkheden.

Herdenken is noodzakelijk, maar niet altijd makkelijk.

Wij zijn hier in vrijheid ook bijeen om ook stil te staan bij de Amstelveense sobats, die hun plicht vervulden, die helaas niet terugkeerden.

Zij gingen hun plicht vervullen niet wetende wat hun daar in Indonesië te wachten stond. Zonder voorbereiding en met de gedachten over een aantal maanden zijn we weer terug om dan weer te beginnen met hun maatschappelijke toekomst. Echter maar niets is minderwaar. Bij aankomst werden ze ingezet in een oorlog een guerrillaoorlog. Het bleek een ongelijke strijd voor velen. Ruim zesduizend militairen lieten hun leven in de strijd een ongelijke strijd.

De nabestaanden bleven achter met het verdriet.

Dames en heren het is van belang dat wij deze episode uit onze geschiedenis niet zullen vergeten en jaarlijks bij het monument deze mannen blijvend herdenken en de herinnering te laten voortleven maar ook omdat de geschiedenis nooit af is en we decennia later nog de scherven weten te vinden van wat eens kapot is gemaakt.

Juist in deze tijd dat onze vrijheid niet vanzelfsprekend is en er oorlog is hier vlakbij is het van belang om hierbij stil te staan.

Want herinneren maakt onze samenleving sterker Herdenken moet niet gericht zijn op het levend houden van het verleden, maar op het waakzaam blijven in het heden en het leefbaar houden van de toekomst. Dan is herdenken ook gedenken. Want als herdenken niet meer is, dan het doen herleven van het verleden, blijven we vastzitten in de tegenstellingen en fouten van toen. Het verleden herhaalt zich wel als we het vergeten, maar alleen niet op herkenbare wijze. De wereld heeft zich in de afgelopen 80 jaren op bijna onherkenbaar veranderd. Die samenleving is mensen die toen vreedzaam samen konden leven worden nu tegen elkaar opgezet. En wat toen een eenvoudige indeling in slachtoffers en daders leek, is dat al lang niet meer. Want waar eenmaal geweld wordt gebruikt, vervagen allens de verschillen tussen wie slachtoffer is en wie dader. Aan het

eind resten dan aan beide zijden van de tegenstellingen nog alleen verlies, verdriet en pijnlijke herinneringen. Dit monument is niet alleen slechts een gedenkplaats, maar ook een plaats waar men, indachtig het gemeenschappelijk verlies en verdriet, tot elkaar kan komen over oude tegenstellingen heen. Daarom moeten we blijven herdenken, ook na al die jaren nog; niet om het verleden levend te houden, maar om elkaar in het heden te vinden en samen krachten te bundelen dat hebben wij nodig.

Toespraak dhr. D. Oosterhuis

5 Mei 1942

's Morgens komt het commando: alles aantreden op het veld. De hoog opgevoerde spanning baant zich een uitweg in allerlei geruchten en veronderstellingen: de verlofpassen zouden al geschreven zijn – de vele registraties van militie, landstorm enz. vinden deze morgen hun bekroning: we gaan naar huis! Misschien is nog nooit een blijde, zelfs uitgelaten stemming zo spoedig en zo volkomen absoluut overgeslagen in het tegengestelde. Onze kampcommandant staat midden op het veld. We moeten een grote kring om hem heen vormen. Enkele Japanse officieren zijn aanwezig. We wachten. – Niet lang. De kring opent zich naar de kant van de poort: Braam en Peetoom komen binnen, geboeid, geblinddoekt, de gezichten stukgeslagen, toen ze 's nachts uit hun huizen in Tjimahi werden gehaald. We zwijgen. We begrijpen. De petten en bivakmutsen gaan af. Daar staan ze: tegen de loopgraaf. Fier, rechtop, zonder een zweem van angst. Het Japanse vuurpeloton legt aan. Dan roept Peetoom met forse stem: “Leve de Koningin! Weg met de Japanse honden!”

Dit waren zijn laatste woorden. Het volgend ogenblik liggen ze beiden voorover, gestorven door het Japanse lood. – 3000 mensen staan daar, stil, doodstil. Mannen huilen. Vuisten worden gebald. Sterven deze mannen voor niets?

Ze zeggen dat je overlevenden van het kamp kunt indelen in 2 categorieën: praters en zwijgers. Het merendeel van de overlevenden viel in de categorie zwijgers. Omdat zij geen woorden konden of wilden geven aan hun verdriet, in de hoop dat de herinneringen zouden verdwijnen als er nooit meer over gesproken werd. Of omdat zij anderen niet wilden belasten met wat zij hadden meegemaakt.

Mijn opa, Jakob Oosterhuis, was een prater - of zoals mijn oom het noemt: een woordenaar. Al tijdens zijn gevangenschap op Java en later in Japan, zette hij zijn gedachten op papier. Na de oorlog vertelde hij vaak over wat hij beleefd had - al liet hij dan vaak de gruwelijke details achterwege. Het praten hielp hem. En vandaag ... helpt het ons.

Zijn dagboek is vorige maand in boekvorm uitgebracht. Vandaag lees ik een paar passages voor uit het boek.

Want verhalen moeten gedeeld worden. Omdat zij die hun geschiedenis vergeten, gedoemd zijn om die geschiedenis te herhalen. Maar ook omdat diep lijden ons iets kan leren over het leven, over de zin van het bestaan. Het kan ons houvast en richting bieden in het hier en nu, in de relatieve zorgeloosheid van het leven in Nederland in 2025. Welke dingen houden stand als zekerheden wegvallen?

Het is zoals een andere overlevende zei: “In de stilte van het kamp hoorde ik voor het eerst mijn eigen ziel spreken.”

En wat zegt de ziel dan bijvoorbeeld, als het stil wordt? Altijd dichtbij was het gemis van zijn verloofde M. die in Groningen was achtergebleven, die later zijn vrouw - mijn oma - zou worden.

11 augustus 1944 - M., m'n M., ik dacht dat het hart van een krijgsgevangene na 2½ jaar met een brandijzer was toegeschroeid. Het is niet zo – gelukkig. Elke avond weer is een zoeken, als naar de plek van het verloren paradijs. Elke avond weer is het, als het lezen van een oud verhaal, dat je van buiten kent, en telkens weer opneemt, om er nieuwe schoonheden uit te halen. – Elke avond weer is het een zoeken van de oude herinneringen, is het het trachten om nieuwe kleinigheden van ons leven op te sporen, is het een gierig speuren in verborgen hoeken van de ziel of er nog iets van jou is te vinden, waar een krijgsgevangene zich aan kan warmen, waaraan hij zijn leven kan ophangen, zoals men een jas aan de kapstok hangt. Zal het verlangen nooit sterven? Zal het nooit te erg worden? Zal de toekomst ons niet teleurstellen? Of is liefde werkelijk zo groot, dat het geen grenzen heeft?

De liefde voor zijn verloofde, en de hoop om haar weer te zien hielden hem op de been. Hoewel zij geen contact hadden en op grote afstand van elkaar ieder hun eigen oorlog doormaakten, was elke herinnering als een warme deken - een troost.

Ja, het kamp was vreselijk. Maar het was ook een spiegel. Allereerst voor Nederland.

10 April 1942 - Ik heb nooit zò naar een preek geluisterd als toen. Ik hoor nog de stem van dominee Schäfer, die het waas van zelfgenoegzaamheid dat we voor onszelf en voor ons Indië hadden geweven, in één keer radicaal stukscheurde en ons in ronde bewoordingen voorhield, dat Indië door en door röt was, en dat we dit àlles aan onszelf hadden te danken en niet aan de officieren, of de hogere legerleiding, of het tekort aan vliegtuigen – maar dat wij, wij God hadden vergeten, en dat God nu ons – schijnbaar – voor een tijd vergat.

Het kamp was ook een spiegel voor Jakob zelf. En in die spiegel zag mijn Opa dat ook hij - als de omstandigheden verslechterden - een onvolkomen mens was. Met fouten en gebreken, met duistere randjes. En dat was pijnlijk om te moeten toegeven, misschien wel pijnlijker dan de regelmatige klappen die hij ontving van zijn Japanse bewakers. Een gevangene zou zichzelf misschien kunnen troosten met de gedachte dat hij in ieder geval een beter persoon is dan zijn onderdrukker. Oprechter, minder egoïstisch, gewoon minder slecht. Maar als dat morele overwicht afbrokkelt, dan verlies je eigenlijk twee keer.

Het gaf zijn geloof een diepere dimensie. Want ondanks Jakobs eigen tekortkomingen, was God juist in die duisternis vaak voelbaar en troostend dichtbij. Er zijn zelfs diverse momenten in het kamp waarop Jakob diepe blijdschap en dankbaarheid ervaart.

Hij beseft dit: Als je bezit en je vrijheid je worden afgenomen, en je van je geliefde gescheiden bent, en dan tóch nog vrede van binnen kunt ervaren, nog gelukkig kunt zijn, dan ben je werkelijk rijk. Dat was de schat die de Japanner niet kon roven.

En zo waren geloof, hoop en liefde zijn houvast. Diepe, tijdloze vaste gronden, waar een mens ook vandaag de dag een leven op kan bouwen.

In de jaren na de oorlog was niet alles meteen goed. Jakob en zijn verloofde trouwden 3 weken na zijn terugkomst in Nederland, na 7 jaar van elkaar afgezonderd te zijn geweest. Beiden nog getraumatiseerd en - zoals iedereen in die tijd - zonder vangnetten zoals cognitieve gedragstherapie, EMDR of slachtofferhulp. Het burgerleven weer gewoon oppakken was nog niet zo eenvoudig. Hun eerste kindje werd doodgeboren. Ook dat nog... zou het leven dan altijd zo zwaar blijven? Nee, gelukkig mochten ze in de jaren daarna 7 gezonde kinderen op de wereld zetten (een aantal van hen zijn hier vandaag aanwezig).

In 1970, 25 jaar na het einde van de oorlog, reist Jakob terug naar Japan. Ditmaal vrijwillig ... en een stuk comfortabeler. Terug naar de plek waar hij zoveel had geleden. Hij wil zijn voormalige kampbewakers in de ogen kunnen aankijken - en vergeving schenken. Hij voelt diep van binnen dat dit belangrijk is, een noodzakelijke stap in de volwassenwording van zijn ziel. Want wie een ander vergeeft, maakt twee mensen vrij.

Het lukt hem om een van de oud-bewakers, Yoshikawa, te vinden. Ze ontmoeten elkaar in Orio.

[Hij is] niet veel veranderd in die 26 jaar. We zitten naast elkaar op een houten bank in het halletje. Het verleden komt wéér terug. Mijn Japans komt weer boven, zijn Engels doet z'n uiterste best. Samen begrijpen we elkaar. Ik geef hem een Nieuw Testament. Hij begint te lezen – het evangelie van Gods liefde – liefde voor Hollanders en Japanners, voor bewakers en krijgsgevangenen – Hij brengt me naar de plaats van het kamp, kamp no. 9.

Recentelijk zijn de mijnwerkers “woningen” verplaatst. Het terrein is nog braak. – Hij wijst me de plek waar de “eetzaal” was, waar de warme kachel stond, waar we ons (clandestien) warmden. – De tijd staat stil – Door de avondzon overgoten staan we daar; hij 3 passen achter mij, a.h.w. mij de tijd te gunnen het verleden te proeven, te bèproeven – totdat het het gouden aureool krijgt van elke herinnering. – Ik neem afscheid: “Sayōnara” – We zijn geen vijanden meer: tomōdachi - vrienden.

Lijden, zou Opa zeggen, heeft mij rijker gemaakt. En hoewel de oorlog hem voorgoed heeft veranderd, hebben de trauma's niet de overhand gekregen. Als kleinkinderen hebben we jarenlang genoten van de meest liefdevolle, vrijgeveige en dankbare grootouders die je je kunt voorstellen. Hun huis stond altijd open, voor mensen uit alle culturen en achtergronden. Tot het einde van hun leven in 2009 bleven zij nauw betrokken bij diverse goede doelen, het wel en wee van hun kinderen en (achter)kleinkinderen, en dat van vele anderen.

Moge hun nagedachtenis een inspiratie zijn voor mensen die onrecht lijden, verdriet met zich meedragen, of voor wie het leven oneerlijk, misschien zelfs ondraaglijk is.